

1609

De vergeten
geschiedenis
van Hudson,
Amsterdam en
New York

1609

De vergeten
geschiedenis
van Hudson,
Amsterdam en
New York

Voorwoord

Op 4 april 1609 voer het schip de *Halve Maen* onder kapitein Henry Hudson de haven van Amsterdam uit, met als opdracht een kortere route naar Azië te vinden. In deze uitgave doen Geert Mak en Russell Shorto verslag van de gebeurtenissen rond het jaar 1609 en de reis van Hudson die hem onverhoopt in het huidige New York bracht. Tegenwoordig is New York de plek waar talent uit alle werelddelen elkaar vindt; een economisch en cultureel brandpunt met een adembenemende energie en een ongekeende diversiteit. Shorto en Mak volgen het spoor terug: wat is de Nederlandse nalatenschap in de stad die aanvankelijk Nieuw Amsterdam heette?

In 1909 is de driehonderdste verjaardag van de aankomst van Henry Hudson in New York massaal gevierd. Vijftig jaar later bezocht prinses Beatrix New York ter ere van ‘Hudson 350’ en werd onthaald op een *ticker tape parade* op Broadway. In 2009 zal de vierhonderdste verjaardag van Henry Hudsons tocht aan beide kanten van de oceaan gevierd worden, onder meer geïnspireerd door de Stichting Henry

Deze uitgave van de Stichting Henry Hudson 400 is mede mogelijk gemaakt door

Wij bedanken verder: Gemeente Amsterdam, DHV Groep, New York Stock Exchange Foundation, NYC & Company Foundation, Provincie Noord-Holland, Kamer van Koophandel Amsterdam, Océ North America Inc. Vesteda Groep BV, Feadship, International Flower Bulb Centre, Haven van Amsterdam, Horwath de Zeeuw & de Keizer, Holland America Friendship Foundation en Aegon N.V.

Naar een idee van Franz Houter, Klaas Pater en Gert Tetteroo

Colofon

Eindredactie: Gerdy van der Stap

Vertalingen: Angela Haines, Gerdy van der Stap

Vormgeving: Erik Rikkelman en Janneke Hendriks

Drukwerk: HelloGraphics

Illustraties: Nationaal Archief Den Haag en

Stichting Vereniging voor de Effectenhandel

© 2009 Stichting Henry Hudson 400

Hudson 400. Zelf zullen wij met een reeks evenementen in Amsterdam en New York de eeuwenoude relaties tussen beide landen, de spirit van twee wereldsteden en onze gezamenlijke passie voor handel, vrijheid en diversiteit vieren. Geen eenmalige herdenking, maar een katalysator voor trans-Atlantische samenwerking in de 21^e eeuw.

Wij dragen dit boek op aan een Nederlandse Amerikaan – Chris Devries – zonder wie onze Stichting niet had kunnen floreren en aan een Engelse kapitein – Henry Hudson – die de grenzen van de wereld verkende en daardoor onsterfelijk werd. Namens bestuur en directie van de Stichting Henry Hudson 400,

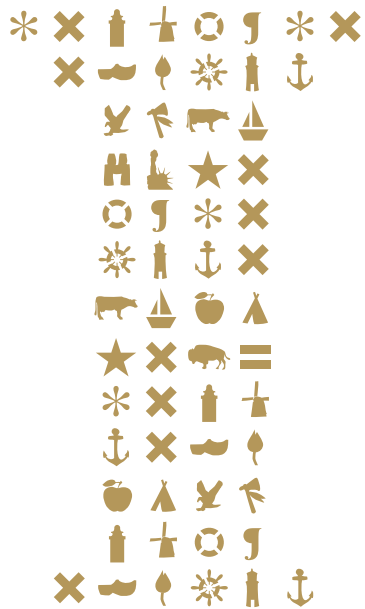
Angela Haines, Gerard Jongerius,
Patrick Poelmann, Gert Tetteroo
Amsterdam en New York, 1 januari 2009

Geert Mak is journalist-historicus en schreef verschillende bestsellers over de geschiedenis van Nederland waaronder *De eeuw van mijn vader* en *Een kleine geschiedenis van Amsterdam*. Recent maakte hij, gebaseerd op zijn boek *In Europa*, een televisieserie over Europa in de 20^e eeuw.

Russell Shorto is de schrijver van een bestseller over de Nederlandse wortels van New York, *Nieuw Amsterdam, Eiland in het hart van de wereld*, en publiceerde recent *Descartes' Bones*. Hij schrijft voor het New York Times Magazine en is directeur van het John Adams Instituut in Amsterdam.

Henry Hudson in Amsterdam

Door Geert Mak

Op 14 september, in de herfst van 1608 arriveerde een Engelse zeeman in Amsterdam, een onbesuisde Brit die wereldfaam zou verwerven vanwege een reis die hijzelf als een mislukking beschouwde, een zekere Henry Hudson. De zeeman maakte vermoedelijk kennis met de stad vanaf dezelfde plek als de hedendaagse treinreiziger: vanaf het IJ.

Ze zouden in de komende maanden veel met elkaar te maken krijgen, de stad en deze zeeman, en samen zelfs wereldgeschiedenis schrijven – al was het op een andere manier dan beiden voorzagen.

De stad bestond al een paar eeuwen, maar

toch was Amsterdam nog jong, in dat najaar van 1608. Veel bekende gebouwen en torens ontbraken nog aan het stadsbeeld dat zich voor de arriverende reiziger ontvouwde. De grote koopmanshuizen aan de Buitenkant – de latere verkeersader van de Prins Hendrikkade – moesten nog worden gebouwd. De stad hield zo'n beetje op waar nu het centrum ligt, bij de Oude Schans en de Haarlemmersluis. Ook de drukte had een totaal ander karakter. De meeste bebouwing was half zo hoog als nu. Een plein als de Dam leek daardoor veel weidser, en de Nieuwe en de Oude Kerk torenden als giganten boven de huizen uit. Een versterking als de Schreierstoren – nu een café dat je achteloos passeert – was als een machtige vuist die het IJ instak.

Hudson zag, vanaf de plaats waar nu het Centraal Station ligt, een woud van masten en torens, doorschoten met zeilen, wimpels en vlaggen. Daarachter lag een stad waarover in Europa steeds meer gesproken werd; een voortdurende beweging van schepen, kranen, sjouwers, werklieden en ander volk. Daarvóór bevond zich echter een merkwaardig overgangsgebied, een zoutig, klotsend en verstild

waterlandschap, een lange strook van oude steigers, rottende meerpalen, houten wachthuisjes en overal dobberende schepen, klein en groot. Daar moest onze zeeman eerst doorheen, voordat hij zich in het gewoel van de Warmoesstraat en de Nes kon storten – toen de drukste straten van de stad – of zijn opwachting kon maken in een van de koopmanshuizen aan de Oudezijds Voorburgwal – nu de hoerenbuurt, toen een van de deftigste grachten. Zijn zaken kon hij regelen in het brandnieuwe gebouwencomplex op de hoek van de Oude Hoogstraat en Kloveniersburgwal – nu een universiteitsgebouw, toen het centrum van de eerste multinational ter wereld, de Verenigde Oost-Indische Compagnie.

Henry Hudson nam de stad waar tijdens een van belangrijkste overgangsfasen in haar geschiedenis. Hier en daar stonden in Amsterdam nog de houten huizenrijen uit de middeleeuwen, met hun puntige, voorover hellende gevels die je nu soms nog in kleine Duitse stadjes aantreft. De jonge Nederlandse Republiek was in oorlog met het feodale Spanje, maar er was een begin gemaakt met onderhandelingen, en het daarop volgende jaar zou er een wapenstilstand gesloten worden. De stad lag nog grotendeels

samengeperst binnen de oude poorten en muren. Hudson hoefde voor al zijn zaken hooguit enkele minuten te lopen: zijn belangrijkste onderhandelingspartner, de koopman Dirck van Os, woonde in de Nes, en de meeste discussies over routes en kaarten vonden plaats in de Olofskapel aan de Zeedijk. Zijn opdrachtgevers resideerden in het Oost-Indisch Huis, en de Dam was het zakelijke en bestuurlijke hart van de stad.

Tegelijk werd datzelfde jaar ook een begin gemaakt met nieuwigheden als een Koopmansbeurs, een unieke handelsplek voor alle kooplieden, en een Stadswisselbank, waardoor het internationale geldverkeer ingrijpend werd gemoderniseerd: alle denkbare muntsoorten konden er namelijk worden ingewisseld tegen waardeverste certificaten. Dat was uniek in de toenmalige wereld. Bovendien werd die winter al driftig getekend aan het grootste Europese stadsuitbreidingsplan sinds de Romeinse tijd: drie luxegrachten, plus een volksbuurt en stadswal die de oude stad binnen enkele decennia zouden omsluiten. Ruim een jaar later zou hierover de definitieve beslissing vallen.

Vlak buiten de poorten bivakkeerden ondertussen tienduizenden nieuwkomers,

zo valt in rapporten van die tijd te lezen, in ‘schamele wonincxkens’ of in krotten tegen de stadsmuur, en in de nissen van die muur. Langs de paden en de poldersloten – met name rond de Haarlemmerdijk – lagen hele wijken vol huisjes, schuren, werkplaatsen, moestuinen en varkenskotten, grotendeels bevolkt door immigranten. In de laatste decennia van de 16^e eeuw was de bevolking verdrievoudigd en een groot deel van deze nieuwe burgerij kwam uit de Zuidelijke Nederlanden.

Antwerpen was leeggestroomd nadat de Spanjaarden in augustus 1585 de stad hadden veroverd, en de Republiek daarna de levensader van de haven, de Schelde, had geblokkeerd. Tienduizenden protestanten en andere dissidenten, onder wie veel rijke kooplieden en ambachtslieden, waren weggetrokken naar het noorden, met medeneming van hun kennis, kunde en handelsnetwerken. De sefardische joden speelden hierbij een bijzondere rol: veel families waren – door de vervolgingen van de Spaanse Inquisitie – eerst vanuit het Iberische schiereiland noordwaarts gejaagd, met name naar Antwerpen. Om vervolgens, na de val van Antwerpen, verder te trekken naar de Noordelijke Nederlanden,

voornamelijk naar Amsterdam.

Al deze immigranten kwamen – en dat gebeurt in de geschiedenis niet altijd – exact op het goede moment op de goede plaats terecht. In de opkomende Republiek bestond grote behoefte aan nieuwe handelscontacten en aan ambachtslieden die al die nieuwe – meestal luxe – producten konden verwerken. Binnen een generatie hadden de immigranten uit de Zuidelijke Nederlanden éénderde van de Amsterdamse stapelmarkt in handen. Hun ambachtslieden introduceerden de zijde-industrie en de suikerraffinaderijen. Ze brachten nieuwe schildertechnieken mee en dankzij hen – en de betrekkelijke tolerantie van de stadsbestuurders – kreeg ook het Amsterdamse boekenvak zijn internationale faam. De sefardische joden legden de basis voor de tabakshandel en de diamantindustrie. Zelfs de taal veranderde: het traditionele Amsterdams, een Waterlands dialect, werd geleidelijk aan vervangen door plat Antwerps.

Het was te danken aan deze netwerken – naast de kennis over de Portugese ontdekkingsreizen die de Republiek via via had bereikt – dat de Amsterdammers een bres hadden

kunnen slaan in het Portugese handelsmonopolie op Afrika, en later ook op Azië. In maart 1594 was een negental kooplieden, onder wie Dirck van Os, Reynier Adriaensz. Pauw, Pieter Dircksz. Hasselaer en Arent ten Grootenhuys – mannen met wie ook Henry Hudson te maken zou krijgen – in het wijnhuis van Martin Spil in de Warmoesstraat overeengekomen om gezamenlijk een expeditie naar het verre oosten uit te rusten. Vier schepen, onder leiding van oppercommies Cornelis de Houtman, waren erop uitgestuurd, waarvan er in augustus 1597, na twee lange jaren, maar drie terugkeerden. De winst was schraal en een aanzienlijk deel van de bemanning had de tocht niet overleefd, maar één ding was bewezen: vanuit Nederland was een rechtstreekse vaart op Oost-Indië mogelijk.

Een jaar later waren al 22 Zeeuwse en Hollandse schepen op weg naar de rijke specerijeneilanden, en in totaal zouden tot 1602 maar liefst 65 schepen vertrekken. De Portugezen bleken niet in staat om hun Indische handelsposities te handhaven. Het aantal Oost-Indiëvaarders dat uit Lissabon vertrok was, zo blijkt uit de cijfers, een stuk lager.

Een goede en liefst veilige route was

goud waard in die jaren. Het ging immers om uiterst lucratieve handelswaar: peper uit Oost-Indië, maar ook gom, ivoor, suiker en goud uit Afrika. De risico's werden, in tegenstelling tot elders, gespreid: een Amsterdamse reder was niet eigenaar van één of meer schepen, maar had ééntiende of een andersoortig aandeel in tientallen schepen. Via zulke gemeenschappelijke ondernemingen, compagnieën genaamd, durfden de Nederlandse kooplieden de meest riskante ondernemingen te financieren: zelfs als alles misliep bleef de schade immers beperkt. Een aantal grote Hollandse binnenmeren, zoals de Purmer en de Beemster, kon dankzij dit soort financiële constructies drooggemalen worden.

In 1602 was uit de compagnieën die op Oost-Indië voeren de VOC, de Verenigde Oost-Indische Compagnie, ontstaan – de eerste multinational ter wereld. De compagnie zou in de twee daarop volgende eeuwen vrijwel alle handel en scheepvaart op Azië beheersen, grote fortificaties aanleggen op de Kaap – het latere Kaapstad -, in Indië – Batavia, het latere Djakarta – en elders, maar nooit overgaan tot echte kolonisatie. Het bleef een handelsonderneming, machtig en gewelddadig weliswaar, maar

uiteindelijk toch een bedrijf, dat zich slechts vestigde aan de randen van Afrika en de Indische Archipel. Een multinationale onderneming ook, waarvoor de handel tussen Indië, China, India, Ceylon en de rest van Azië minstens zo belangrijk was als de Europese ‘negotie op de Oost’.

Ook Henry Hudson werd met deze dynamische immigrantengemeenschap geconfronteerd. Zoals met Dirck van Os, degene die uiteindelijk zijn contract zou tekenen. Hij kwam uit een familie van Antwerpse notabelen en had in Amsterdam fortuin gemaakt als koopman in de graan- en houthandel op Rusland en de Baltische staten. Tegelijkertijd was hij een van gangmakers achter de VOC, de Stadswisselbank en de droogmakerij van de Beemster. Het oudste nog bestaande aandeel ter wereld, een VOC-stuk uit september 1606, is door hem en zijn mede-bestuurder Arent ten Grootenhuys ondertekend.

Van Os had zijn Rusland-handel jarenlang bedreven in hecht compagnonschap met Isaac le Maire, eveneens een zuiderling, afkomstig uit Doornik. Samen stonden ze in 1602 aan de wieg van de VOC, maar Le Maire zou drie

jaar later, na een fraudekwestie, gebrouilleerd raken met de Compagnie en vermoedelijk ook met zijn oude compaan Van Os. Ook met deze vete kreeg Hudson te maken. De wrokkige Le Maire zou bovenal de geschiedenis ingaan als de uitvinder van het zogenaamde *naked short selling*. In 1609 besloot hij al zijn VOC-aandelen van de hand te doen, en hij verkocht, speculerend op een dalende koers, zelfs meer aandelen dan hij bezat. Bij levering kon hij die, goedkoper, alsnog aanvullen. Nog altijd is het een geliefde beursactiviteit van speculanten die het nemen van pittige risico’s niet schuwen.

Die winter had Hudson ook veel contact met de Vlaming Petrus Platevoet – die zijn naam verlatijnt had tot Petrus Plancius – een fel calvinistische predikant en tevens een van de belangrijkste kaartenmakers van de Republiek. Hij was de drijvende kracht achter een aantal gewaagde expedities van de VOC, en tegelijk de fundamentalistische theoloog die in 1601 een verbod op openbare diensten voor de lutheranen had bepleit, omdat ze in bepaalde leerstukken een ander standpunt innamen dan hij.

Aanvankelijk slaagde Plancius’ missie: de kooplieden annex burgemeesters die de

stad bestuurden, slikten zijn theologische verhandelingen voor zoete koek, zolang hij daarnaast zijn wereldbollen maar bleef bestuderen. Zijn cartografische kennis was immers onmisbaar voor verdere expedities. De heren veranderden echter rap van mening toen de – lutherse – Baltische staten en de koning van Denemarken het opnamen voor hun geloofsgenoten. Zulke belangrijke handelspartners wilde men voor geen goud voor het hoofd stoten. De lutheranen kregen weer alle vrijheid. Ook in zaken van ziel en zaligheid golden, binnen zekere grenzen, de regels van de hoogste bieder.

In datzelfde 1608 vond in de Republiek een typerend incident plaats, dat later door Voltaire in zijn historische verhandelingen voor de vergetelheid werd behoed. Met een deftige Spaanse delegatie waren markies Spinola en de diplomaat Richardot op weg naar Den Haag om met de Nederlanders te onderhandelen over de voorgenomen wapenstilstand. Onderweg zagen ze hoe een gezelschap van een stuk of tien mannen uit een simpel bootje stapte en op de wal in het gras gingen zitten om een maaltijd van

brood, kaas en bier te nuttigen, waarvan ieder zijn eigen portie had meegebracht. Van een boer hoorden ze, tot hun verbazing, om wie het hier ging: ‘Dit zijn de afgevaardigden van de Staten, onze onafhankelijke heren en meesters.’ Het was, kortom, de delegatie waarmee de Spaanse delegatie de komende weken op gelijkwaardige voet moest onderhandelen. De Spanjaarden en Fransen raakten niet uitgepraat over deze simpele leefstijl, ook bij de elite, terwijl de Nederlanders dat doodnormaal vonden. Het had ongetwijfeld te maken met het feit dat welvaart, macht en rijkdom voor deze generatie burgers wel heel plotseling was gekomen.

Pieter Dircksz. Hasselaer, ook een van Hudsons opdrachtgevers, had bijvoorbeeld als jongeman in 1573 nog een heldenrol gespeeld bij het Spaanse beleg van Haarlem tijdens de Nederlandse vrijheidsoorlog. Nu stuurde deze Hasselaer, als een van de rijkste kooplieden van de Republiek, expedities naar Azië en tot aan de randen van de pool. Dezelfde dubbelzinnigheid kenmerkte het leven en denken van Petrus Plancius: een ouderwetse fundamentalist, die tegelijkertijd voorop liep in de moderne cartografie. En zie de kleding van Reinier Pauw,

een andere VOC-bewindvoerder en achtmaal burgemeester van het snel moderniserende Amsterdam, op een portret van Jan van Ravensteyn: donker, sober en ouderwets, zonder enige verwijzing naar zijn macht en rijkdom. Feodale verhoudingen kwamen, met name in de zeeprovincies, nauwelijks voor. Hier heerste een waardesysteem waarin niet eer, afkomst, fatsoen of prestige voorop stonden, maar geld.

‘In deze stad is niemand die geen handel drijft,’ schreef de Franse filosoof René Descartes, toen hij rond 1635 in Amsterdam belandde. ‘Ieder is zo van zijn voordeel vervuld, dat ik er mijn ganse leven zou kunnen wonen zonder ooit door iemand opgemerkt te worden.’

De Britse historicus J.L. Price zou later de verhalen van buitenlanders die de jonge Republiek bezochten, vergelijken met de ervaring van jonge Europeanen die voor het eerst Amerika zien: alles was bekend, maar bleek toch net een kwartslag anders. Het was een desoriënterende ervaring: het politieke debat, de verfoeilijke religieuze tolerantie, de ongekennde mate van verstedelijking, en het nieuwe humanisme, in een Europa dat nog door en door conservatief was. In sommige dingen was de Republiek

nog ouderwets. Zo waren de ambachten nog helemaal volgens de middeleeuwse gildestructuur georganiseerd, maar op andere economische en sociale gebieden was Nederland Europa ver vooruit. Of, zoals Price stelt: het was een kleine, voortijdig kapitalistische voorpost in een Europa dat verder nog grotendeels middeleeuws was.

Er was, kortom, vanaf de jaren negentig van de zestiende eeuw, een geest van durf in deze bedaagde landen gevaren, misschien zelfs van euforie. Amsterdam was druk bezig het financiële centrum van de toen bekende wereld te worden. Overal in de Nederlandse samenleving deelde men in de successen van handel en scheepvaart. In de aandelenregisters van de VOC en de WIC staan duizenden namen, van burgemeesters en kooplieden, maar ook van predikanten, schoolmeesters en zelfs van dienstboden. Van de scherpe sociale problemen uit de 16^e eeuw werd weinig meer vernomen.

Wel namen die winter van 1608 op 1609 de interne spanningen rondom de oorlog met Spanje toe. De machtigste ambtenaar van de Republiek, raadspensionaris Van Oldenbarnevelt, wilde snel een einde maken aan de oorlogshandelingen, die handenvol geld kostten en de vrije handel

blokkeerden. De stadhouder prins Maurits had, aan de andere kant, vorstelijke aspiraties en wilde graag doorvechten om ook de Zuidelijke Nederlanden te ‘bevrijden’. Er woedde een ware pamflettenoorlog tussen de Orangisten en Van Oldenbarnevelts vredespartij.

Amsterdam was een belangrijke machtsfactor binnen de Republiek en steunde de prins, maar om geheel eigen redenen: de Spanjaarden waren namelijk bereid om de Republiek als soevereine staat te erkennen, op voorwaarde dat de Nederlanders zich uit Azië en het Atlantisch gebied zouden terugtrekken. Van Oldenbarnevelt stond daar niet afwijzend tegenover, want de voortdurende oorlog en het op de been houden van een leger van 60.000 man kostte bergen geld. Bovendien kon, als het eenmaal vrede was, de verlopen handel op Zuid- Europa weer worden opgepakt. De Amsterdamse kooplieden vreesden echter dat zo’n vredesverdrag een vroegtijdig einde zou maken aan hun nieuwe handel in Azië en Zuid-Amerika, om maar te zwijgen van de uiterst lucratieve kaperij van Spaanse schepen. En dominee Plancius, onverzoenlijk calvinist en VOC-pionier ineen, wilde al helemaal niet van vrede weten.

Over het verleden van onze Britse zeeman weten we ondertussen niet veel. Toen Henry Hudson in Amsterdam opdook was hij een jaar of veertig, een ervaren zeeman met drie zonen – zijn eerste kleinkind was net geboren – die de laatste jaren een zekere faam had verworven met zijn zoektochten naar een noordelijke doorgang naar Oost-Indië en China. Er waren twee mogelijkheden: noordwest, via Canada, en noordoost, rond Rusland. Zo’n noordelijke route, mocht die bestaan, zou grote voordelen kunnen bieden boven de bestaande weg naar Azië, via Kaap de Goede Hoop. Die was een stuk korter, en de vloot zou geen last hebben van de hitte en langdurige windstiltes, om maar te zwijgen van de vele kapers die in het zuiden op de loer lagen. Vanuit de Republiek hadden Dirck van Os en de zijnen zo’n vijftien jaar eerder ook al een drietal expedities naar het noorden gestuurd, geïnspireerd door Petrus Plancius die overtuigd was van de mogelijkheden van zo’n doorgang.

Vanachter zijn wereldbollen in de Olofskapel propageerde Plancius de theorie – afkomstig van de Britse avonturier Robert Thorne – dat de vijf maanden onafgebroken zonneschijn op het poolgebied in de zomer zoveel hitte

moest genereren, dat het poolgebied zelf warmer was – en dus ijsvrij – dan de omliggende, meer zuidelijk gelegen zeeën. Achter een koude barrière, vol ijsbergen en andere hindernissen, moest volgens hem dus een mildere zone liggen.

De laatste Nederlandse expeditie, onder leiding van Willem Barentszoon, was echter in 1596 vastgelopen in het drijfijz van Nova Zembla. De bemanningsleden hadden een gruwelijke overwintering in een van wrakhout getimmerd huis – het ‘Behouden Huys’ – moeten doorstaan. Twaalf van hen wisten uiteindelijk heelhuids terug te keren naar Amsterdam, met verhalen die nog vele generaties Nederlandse schoolkinderen koude rillingen bezorgden. Daarna was het voorlopig gedaan met dit soort tochten naar het noorden.

Henry Hudson probeerde elf jaar later opnieuw de noordelijke doorgang te vinden, onder auspiciën van de Londense Muscovy Compagny. Zijn eerste tocht, in 1607, was van een ongekende driestheid: hij probeerde niet via het westen of het oosten rond de pool te zeilen, maar er rechtstreeks overheen. Hij kwam tot zeshonderd mijl in de buurt van de pool, trotseerde stormen en een walvis die onder

zijn schip probeerde op te duiken, maar moest uiteindelijk droogjes in zijn logboek noteren: ‘Vanochtend zagen we dat we door overvloedig ijs omsloten waren... En dit is wat ik hier met zekerheid kan zeggen: ...er is via deze weg geen doorgang.’ Een tweede expeditie via de noordoostelijke route in het voorjaar van 1608 mislukte eveneens, waarna zijn opdrachtgevers hem aan de kant zetten. Hiervan kreeg de consul van de Republiek in London lucht, en omdat hij wist dat een aantal Amsterdamse kooplieden nog steeds in zo’n noordelijke route geïnteresseerd was, bracht hij Hudson met hen in contact. En zo vertrok onze zeeman in het najaar van 1608 uit London naar de Republiek, op uitnodiging van de Amsterdamse Kamer van de VOC.

Voor Dirck van Os en de zijnen had de zoektocht naar een noordelijke doorgang opnieuw hoge urgentie. Ditmaal niet om vaartechnische redenen, maar vooral om mogelijke concurrenten, zowel binnen als buiten de Republiek, vóór te zijn. De VOC had van de Staten-Generaal namelijk wel het exclusieve monopolie gekregen om met Azië te handelen via de zuidelijke routes, maar het stond iedereen vrij om via het noorden een poging te wagen.

Uit diverse stukken blijkt dat de bewindvoerders zich daar al jaren grote zorgen over maakten. Ze waren dus vooral om juridische redenen in Hudsons expeditie geïnteresseerd: een noordelijke doorgang kon uiterst gevaarlijk zijn voor hun lucratieve handelsmonopolie, daarom moesten zij de eersten zijn. Bovendien kon een mogelijk vredesverdrag met Spanje hen ook dwingen om een andere route naar Azië te vinden.

Petrus Plancius had daarbij zijn eigen motieven. In Amsterdam konden de onversaagde ontdekkingsreiziger en de befaamde cartograaf eindelijk eens praktijk en theorie met elkaar vergelijken. De gedachtewisseling stemde beiden zeer optimistisch, met name in hun theorie over het bestaan van een relatief ‘warm’ poolgebied. Zo meende Hudson in het verre noorden grazende dieren gezien te hebben, en waren er ook berichten over een open zee rond de pool.

Dwars door dit alles heen speelde, in het diepste geheim, ook nog een diplomatieke intrige. Het enorme succes van de VOC had de aandacht getrokken van de Franse koning, Henry IV. Hij wilde de Franse handel uitbreiden en moderniseren met een soortgelijke onderneming.

Er waren expedities naar Canada uitgezonden, maar nu had de vorst zijn zinnen gezet op de Aziatische handel – wellicht zelfs via een nieuw te ontdekken, noordelijke route. De Franse ambassadeurs in Den Haag probeerden de Hollanders zoveel mogelijk informatie te ontfutselen – precies zoals Nederlandse zeelieden en cartografen dat eerder met de Portugezen hadden gedaan – en zelfs Petrus Plancius wisten ze uit te horen.

Hun grootste bondgenoot vonden ze in Isaac le Maire, de rijke en verbitterde Amsterdamse koopman die, hoewel mede-grondlegger van de VOC, uit de onderneming was gezet. Hij zag in een machtig Frans initiatief, dat in één klap het monopolie van de VOC zou wegvagen, de perfecte manier om revanche te nemen. De bewindvoerders van de VOC waren zich hiervan maar al te zeer bewust, en het maakte hun gevoel van urgentie alleen maar groter. Le Maire wist, van zijn kant, precies waarom Henry Hudson naar Amsterdam ontboden was, en zocht contact met de zeeman. Uit de verslagen van een van de Franse ambassadeurs blijkt dat Le Maire uit alle macht probeerde om Hudson in dienst te laten treden

van de Franse koning, in plaats bij de VOC. En Hudson stond daar aanvankelijk niet afwijzend tegenover. Hij leverde aan de Fransen alle informatie die hij ook aan de VOC had gegeven.

Zo ontstond er, in dat najaar van 1608, een stille wedloop rond de ontdekkingsreiziger. De Amsterdamse bewindvoerders van de VOC wilden Hudson ondanks bepaalde aarzelingen toch op pad sturen, maar hadden daarvoor toestemming nodig van hun collega's in andere delen van het land, met name de Zeeuwen. Ook Le Maire moest de gesprekken met Hudson een poosje opschorten, want de Fransen verwachtten – terecht – dat het op handen zijnde wapenstilstandsverdrag met Spanje zeer nadelig zou uitpakken voor de VOC, zonder dat ze daar iets voor hoefden te doen. Dat zou hun plannen in een heel ander perspectief zetten.

De bewindvoerders van de VOC, die lucht hadden gekregen van Hudsons dubbelspel, maakten van deze pauze gebruik om definitieve afspraken met Hudson te maken. De Franse koning, gealarmeerd, stuurde Le Maire een forse geldsom om Hudson alsnog in dienst te nemen, maar het was te laat. Henry Hudson zou uitvaren onder de vlag van de Republiek, al was het op

het nippertje. De geschiedenis had, onder Franse vlag, een heel andere loop kunnen nemen.

Het was een tijd van historische breuklijnen, die winter van 1608 op 1609; een spanning tussen oud en nieuw, moderniteit en traditie, die het leven voortdurend bepaalde. Zo was het ontwerp van de Amsterdamse grachtengordel een typisch product van de snelle rijkdom en allure van de 17^e eeuw. Het was een eigenzinnige manier om boulevards te scheppen waarlangs de burgerij kon flaneren, terwijl de grachten tevens konden fungeren als transportsysteem en berging van het boezemwater. Amsterdam moest met dit plan een ultramoderne stad worden, met – uniek voor die tijd – gescheiden woon- en werkgebieden. Tegelijk bleef Amsterdam ook een ouderwetse Hollandse waterstad, midden in een moerasgebied, en het stratenpatroon van de nieuw te bouwen werkmanswijk, de latere Jordaan, herhaalde keurig het uitgekiende ritme van poldersloten en paden zoals dat al vanaf de middeleeuwen overal in Holland gebruikelijk was. Ook in andere opzichten behield de stedelijke samenleving, ondanks de breuk met het verleden, sterke middeleeuwse

trekken. De gildenorganisaties bleven gewoon bestaan, en dat gold ook voor tal van charitatieve instellingen. Omdat die nu moesten functioneren in een stad die vele malen groter was dan het middeleeuwse Amsterdam, groeiden ze uit tot instituties van stedelijke zorg met een – voor die tijd – spectaculaire omvang. Zo herbergde het Aalmoezeniersweeshuis, op stadskosten, regelmatig meer dan achthonderd wezen.

Op dezelfde manier functioneerde de VOC. Aan de ene kant gold de compagnie gedurende de 17^e en 18^e eeuw als de grootste onderneming ter wereld, maar tegelijk werd die bestierd als een middeleeuwse polderhuishouding. Het is niet toevallig dat er nauwelijks namen van individuele ondernemers en kooplieden uit de befaamde 17^e eeuw in de geschiedenisboeken terecht zijn gekomen. Alle macht lag in handen van een collectief: de Vergadering der Heren Zeventien. Dit college was samengesteld uit acht Amsterdamse leden, vier Zeeuwse en vijf bewindvoerders uit kleinere steden. Niemand had het laatste woord, nergens bestond een eenhoofdig gezag.

Net als bij de politieke instellingen van de Republiek was men ook binnen de VOC

dol op ‘eenparigheid van consent’, ofwel unanimiteit en consensus. Ook toen al hadden de Nederlanders een onbedwingbare neiging tot ‘polderen’ en vergaderen: alles draaide om ‘de kunst van persuasie’, de capaciteit om anderen met argumenten te overreden. Er gold, althans in theorie, zelfs een zekere democratie: tegenover het monopolie dat de Staten-Generaal aan de VOC toekende moest de compagnie aan alle inwoners van de Republiek de mogelijkheid geven om aandelen te kopen. Slagvaardig was zo’n bestuurssysteem natuurlijk niet; vandaar dat de Amsterdamse VOC ten aanzien van Henry Hudson bijna achter het net viste, omdat het nog op toestemming van Zeeland moest wachten. Maar dergelijke problemen loste men meestal op flexibele wijze op, met de bijna aangeboren neiging tot compromissen en met behulp van een boel gekonkel en achterkamertjespolitiek. De orde, die in ieders belang was, moest gehandhaafd worden. De polder moest wel droog blijven.

Ook de aanstelling van Henry Hudson werd binnen de VOC uiteindelijk afgewikkeld in het schemergebied van compromis, achterkamer en voldongen feit. Als het aan de Zeeuwen

had gelegen, zo blijkt uit bewaard gebleven correspondentie, had de VOC alle contacten met Henry Hudson verbroken na zijn dubbelspel met de Fransen. Ook had Hudson ‘grootte dispuuten’ met de equipagemeester Dirk Gerritszoon over de gage van de Engelsen die met hem mee zouden varen. Hudson begint hier al ‘onder onse oogen te muysteren,’ zo schreven ze aan hun Amsterdamse collega’s, ‘Wat soude hij doen als hij van ons waer.’ Ofwel: wat zal hij wel niet doen als hij bij ons uit de buurt is.

De Zeeuwen wilden de noordelijke expeditie wel doorzetten, maar dan onder leiding van ‘een bequaem, verstandich ende ervaren persoon’. Maar het Zeeuwse bezwaar arriveerde te laat: op 8 januari 1609 hadden de Amsterdamse bewindvoerders van de VOC, onder leiding van Dirck van Os, in hun wedijver met opponent Le Maire, het contract met Henry Hudson al getekend. Volgens dit stuk kreeg Hudson ‘een sloopken of jacht’ tot zijn beschikking, dat goed was voorzien van bemanning, levensmiddelen en andere noodzakelijkheden. Hiermee zou hij begin april moeten vertrekken om een noordelijke doorgang te zoeken, benoorden Nova Zembla om, en dan weer naar het zuiden. Hij zou

vervolgens terug moeten keren en alle ‘journalen, cursen, kaerten en alles wat hem op de reijse is wedervaeren’ moeten overdragen, ‘sonder iets aghter te houden’. Als schip werd de Halve Maen hem toegewezen, een niet al te groot jacht van zo’n 85 voet (26 meter), met een bemanning van zestien personen.

Voor de hele klus kreeg hij achthonderd gulden – het maandsalaris van een kapitein op de koopvaardij was zo’n vijftig á zestig gulden. Mocht hij na een jaar nog niet teruggekeerd zijn, dan zou de VOC nog éénmaal tweehonderd gulden aan zijn vrouw uitkeren, maar dan ook van alle verdere verplichtingen zijn ontslagen.

Zo vertrok onze zeeman op 4 april 1609 uit Amsterdam, om twee dagen later, op 6 april, weg te zeilen vanaf het eiland Texel de Noordzee op. Drie dagen later ondertekenden de afgevaardigden van Spanje en de Republiek een wapenstilstand voor de duur van twaalf jaar. Een definitieve vredesregeling bleef uit omdat Nederland de handel op Azië en Amerika niet wilde opgeven. De kooplieden van de Republiek waren alleen bereid om, zolang de wapenstilstand duurde, de status quo te handhaven en geen

aparte West Indische Compagnie voor Noord- en Zuid Amerika op te zetten. Zodra de wapenstilstand met Spanje voorbij was, werd die alsnog opgericht.

Hudsons directe opdrachtgever, Dirck van Os, ging – naast vele andere bezigheden – nog een gouden loopbaan tegemoet als polderbestuurder van ‘zijn’ Beemster. Een andere opdrachtgever, Arent ten Grootenhuys, staat in de Schuttersgalerij van het Amsterdams Historisch Museum nog altijd stoer en trots voor zijn compagnie van de Voetboogdoelen. Hun tegenstrever, Isaac le Maire, moest twee jaar later de stad verlaten nadat het was misgegaan met zijn speculaties. Daarna stichtte hij nog een Australische Compagnie, als tegenhanger van de VOC, waarbij een nieuw ontdekte zeestraat bij Vuurland naar hem werd vernoemd: de Straat Le Maire. Hij liet op zijn grafsteen in de dorpskerk van Egmond-Binnen graveren dat hij door ‘Godt den Heere soo rijckelick geseigent is geweest’, aangezien hij in dertig jaar tijd meer dan anderhalf miljoen gulden had verloren, maar zijn eer had behouden. De dominee annex kaartenmaker Petrus Plancius zou, samen met de strenge en machtige koopman

annex burgemeester Reynier Pauw, in later jaren een belangrijke bijdrage leveren aan de val van raadspensionaris Van Oldenbarnevelt en daarna, in 1619, aan diens executie wegens ‘landverraad’. Het was een Shakespeariaans drama waarin godsdienstkwesties, zoals vaker in dit land, ogenschijnlijk de boventoon voerden. Daaronder lagen echter grote zakelijke belangen: Pauw en de zijnen keerden zich immers vooral tegen Van Oldenbarnevelt en zijn vredespolitiek omdat een bestand met Spanje hen commercieel buitengewoon slecht uitkwam. Pas in 1648 zou Amsterdam alsnog instemmen met een vredesverdrag.

Amsterdam zelf zou in de jaren daarna uitgroeien tot het New York van de zeventiende eeuw, de stad van het nieuwe, bruisend van leven en creativiteit, verbonden met alle delen van de toenmalige wereld – al was het maar voor even.

Wat Henry Hudson betreft, hij verdween met zijn schip, een stipje op zee. Nooit meer zou hij in Amsterdam terugkeren.

De toevallige nalatenschap van Henry Hudson

Door Russell Shorto

veel over het verleden van de mensheid, maar meestal laten mensen na om juist die simpele redenen vast te leggen, dit meest menselijke feit, de sleutel naar onze dromen en ons hart.

De Engelse ontdekkingsreiziger Henry Hudson liet geen rechtstreeks antwoord na op de vraag waarom hij deed wat hij deed gedurende zijn avontuurlijke leven. We moeten proberen dit af te leiden uit zijn daden en zijn handelwijze. Toch denk ik dat we een vrij goed beeld kunnen krijgen van wat hem over de aardbol dreef, van de kracht die deze in zichzelf gekeerde, sombere, volhardende man voortstuwde en hem ertoe bracht – zei het onopzettelijk – de koers van de geschiedenis te wijzigen.

Dit was niet de eerste keer dat Hudson zou worden geconfronteerd met de voorbodes van muiterij en het zou ook niet voor het laatst zijn. De man had iets grimmigs, een zekere meedogenloosheid. Sommige ontdekkingsreizigers uit het grote exploratietijdperk waren bovenmaatse persoonlijkheden. De Italiaan Giovanni Cabotto (alias John Cabot) bijvoorbeeld, trakteerde de inwoners van zijn geadopteerde woonplaats Londen op bloemrijke verhalen over zijn tochten, en beloofde mensen

die hij in de kroeg ontmoette dat hij nieuw ontdekte eilanden naar hen zou noemen. Hudson vertoonde niets van dat soort charme. Zijn belangrijkste eigenschap was standvastigheid: hij was een niet aflatende jager, een onderzoeker naar de uitgestrektheid van de aarde. Zijn enige droom was een korte route naar Azië te vinden.

En hij was tot bijna alles bereid om die droom uit te laten komen. Hij had al eerder enkele moeizame pogingen gedaan, waaronder de krachttoer om rechtstreeks de Noordpool over te zeilen. Nu, onder het gebrul van de wind, deelde hij zijn bemanning mee dat ze, tegen de VOC orders in, de koers van het vaartuigje zouden verleggen en westwaarts varen – de Atlantische oceaan over. Voor een deel was deze koerswijziging gebaseerd op de brieven van zijn vriend John Smith die op datzelfde moment, samen met de andere kolonisten, vocht om te overleven, in Jamestown, Virginia; de eerste Engelse nederzetting in Amerika. Hudson was ervan overtuigd geraakt dat de beste route naar de Japanse zee dwars door, wat we nu weten, de immense oppervlakte van Noord-Amerika lag. Dit idee wordt iets minder absurd als we bedenken dat de beste berekening van de omtrek

van de aarde toentertijd die van de Griekse geograaf Ptolemaeus was, die hem ongeveer een derde kleiner schatte dan hij in werkelijkheid is. Voor een zeeman als Hudson was het dus begrijpelijk te redeneren dat het gedeelte van de aarde waar nog niemand van wist – het westen van Amerika en het grootste deel van de Stille Oceaan – eenvoudigweg niet bestond. Bovendien had John Smith hem verteld over een waterweg die de landmassa doorsneed, ergens ten noorden van Virginia. Dit, zo concludeerde Hudson, moest een doorgang zijn tussen de Atlantische en Stille oceaan. Naar hedendaagse begrippen zou deze waterweg dwars door de Noordoostelijke staten van de Verenigde Staten voeren. In plaats van, zeg, in Ohio terecht te komen, zou hij direct afstevenen op de Japanse kust.

De moed, de ongeëvenaarde koppigheid en het doorzettingsvermogen van mannen als Hudson gaan ons huidige voorstellingsvermogen te boven. Daar op het dek van de Halve Maen, omgeven door het kolkende grijs-zwarte water van de Noordzee, overtuigde hij de bemanning van zijn gelijk. Het zal voor hen niet al te moeilijk geweest zijn om hem te geloven: het was hen ingeprent dat hun kapitein een speciaal

soort mens was, iemand die *dingen wist*, en het was vast geruststellend om op die wetenschap te vertrouwen. Alleen Hudson zelf wist hoe broos de fundering voor zijn opvatting was.

Zo gingen ze overstag en zetten een nieuwe koers, recht over de Atlantische Oceaan, en maakten aldus geschiedenis. Dit geïmproviseerde deel van de reis was een stuk minder riskant. Op twee juli hadden ze de visgronden bij Newfoundland al bereikt. Daar wendden ze de steven zuidwaarts, helemaal tot aan het huidige Virginia, waar Hudsons vriend John Smith zich bevond. Hudson voer echter niet de Chesapeakebaai in, maar keerde om, en zette koers naar het noorden, nu op de uitkijk naar het kanaal waarvan hij geloofde dat het naar Azië zou leiden. Ze troffen een mogelijke kandidaat – de Delaware rivier – maar die was te ondiep. Op vier september voeren ze ‘een zeer goede haven’ binnen waar ze ‘tien grote zeebarbelen van een halve meter stuk’ vingen, ‘en een rog zo groot als vier man binnen konden halen.’ Het was de haven van New York. Omdat de rivier die ze vervolgens opvoeren – en die later zijn naam aan Hudson zou ontlennen – getijden heeft en dus zout is, had Hudson reden te geloven

dat hij zich in een kanaal tussen twee oceanen bevond. De omgeving betoverde de mannen. ‘De rivier is anderhalve kilometer breed,’ schreef de stuurman, en ‘aan beide kanten is het land hooggelegen... Het is de meest perfecte landbouwgrond waar ik ooit in mijn leven voet op heb gezet.’

Ze kwamen op verschillende plekken inheemse bewoners tegen, en dreven handel met sommigen en vochten met anderen. Ze vervolgden hun tocht voorbij het eiland Manhattan en verder, helemaal tot ten noorden van het huidige Albany, waar ze zich realiseerden dat de rivierbedding steeds smaller werd en het water niet langer zout was. Dit was niet de route naar Azië. Hudson gaf het bevel om te keren. Ze voeren terug naar Europa.

In Engeland – waar Hudson op weg naar de Republiek een haven aandeed – begon een nieuw avontuur. Hudson werd gearresteerd omdat hij een expeditie ‘ten nadele van zijn geboorteland’ ondernomen had. Het scheeplogboek werd geconfisqueerd. Spionnen hingen bij zijn bemanning rond, speurend naar informatie. Hudsons verslag over oneindig bosland, over bevers en vossen, en over een

haven van wereldklasse, wekten de belangstelling van de Engelse regering, en van avontuurlijke Nederlandse kooplieden die expedities begonnen te plannen om het nieuwe gebied te verkennen.

Maar Hudson zelf had weinig interesse in deze zaken. Voor hem was Noord-Amerika enkel een gigantisch obstakel op weg naar het werkelijke doel. Bij aanvang van het nieuwe vaarseizoen had hij een nieuwe, Engelse, financier gevonden. Hij vertrok weer richting Noord-Amerika, ditmaal op zoek naar een noordwest passage die hij op een hogere breedte verwachtte te vinden, door noordelijk Canada heen. Hij fleemde en schold de bemanning door helse watervlaktes vol ijs heen, doof voor het steeds luidere koor van hun jammerklachten, tot, uiteindelijk, op 22 juni 1611, de door honger en scheurbuik verzwakte mannen er genoeg van hadden. Aan de zuidelijke rand van de uitgestrekte, ijskoude waterplas die later bekend zou worden als de Hudsonbaai, zetten ze Hudson, enkele bemanningsleden die loyaal aan hem gebleven waren en Hudsons jongste zoon John, die de verkeerde reis gekozen had om zijn vader te vergezellen, overboord in een kleine sloep. Een tijdlang nadat de muiters de zeilen hadden

gehesen, konden ze de sloep nog dapper achter hen aan zien varen, maar het kleine bootje was niet voor zeereizen bedoeld; op den duur verloren de opstandige zeelui het uit het oog. Zij keerden terug naar Engeland en waren al snel verwickeld in allerlei rechtszaken. Henry Hudson – die geschiedenis zou maken op een wijze die hij zich nimmer had kunnen voorstellen – stierf een ijzige dood, slachtoffer van zijn eigen obsessie, mislukt in het behalen van het enige doel dat ooit iets voor hem betekende.

Veel van de gedenkwaardige momenten in de geschiedenis zijn niet vastgelegd, dus we moeten onze verbeelding laten spreken over die uiteindelijk noodlottige dag in 1626, toen twee groepjes mannen elkaar tegenkwamen in een grof opgetrokken fort aan de rand van de immense Noord-Amerikaanse wildernis. Eén groep bestond uit Nederlandse soldaten, de ander uit Mahikan Indianen, hun haar lang en ‘stug als de staart van een paard’ zoals een schrijver het zou schetsen, en waarschijnlijk hadden ze een hertenvel rond de middel geknoopt. In de jaren onmiddellijk na Henry Hudsons reis, de basis waarop de Republiek een claim had

gelegd op een brede strook land aan de oostkust van het Noord-Amerikaanse continent, waren enkele Nederlandse expedities tot dit gebied doorgedrongen. Ze brachten het in kaart en dreven ruilhandeltjes met de inheemse stammen. In 1621, bij het einde van het 12-jarig bestand in de lange oorlog die de Nederlanders met het Spaanse Rijk voerden, werd vervolgens een nieuwe handelsonderneming gesticht. De Verenigde Oost-Indische Compagnie – die Hudsons reis had gefinancierd – was zeer succesvol in de handel met Azië gebleken. Nu hoopte de nieuw opgerichte West Indische Compagnie hetzelfde te bereiken. De missie was tweeledig: het verkrijgen van producten uit Noord-Amerika, Zuid-Amerika en het Caribisch gebied, en het bevechten van de Spanjaarden in deze streken. Om deze redenen stichtte de WIC een kolonie in het gebied dat Hudson bevaren had, waarbij ze zijn reis gebruikten als basis voor hun claim op het gebied. Ze noemden de kolonie Nieuw Nederland. In huidige begrippen strekte het gebied zich uit van Albany, New York, tot aan de Delaware rivier in het zuiden, en besloeg, geheel of gedeeltelijk, vijf toekomstige Amerikaanse staten: New York, New Jersey,

Pennsylvania, Connecticut en Delaware.

In de jaren 1624 en 1625 vertrokken de eerste groepjes kolonisten en handelaren uit de Verenigde Provinciën (zoals de Republiek ook wel genoemd werd). De Nederlandse manier om grondgebied te claimen was bezetting van de grond. Al waren deze eerste groepjes kolonisten dus heel klein – van vijf tot tien kolonisten in getal – ze waren over heel het uitgestrekte gebied verspreid: een aantal stroomopwaarts aan de *Noort Rivier* (wat later de Hudson rivier zou worden), een aantal verder zuidwaarts bij dezelfde rivier, een aantal bij de *Versche Rivier* (later de Connecticut rivier), en nog een aantal bij de toepasselijk genoemde *Zuydt Rivier* (nu de Delaware). Ze bouwden zeer primitieve onderkomens door kuilen te graven, deze met hout af te zetten en met boomschors te bedekken. Vervolgens gingen ze aan de slag met het effenen en bewerken van het land, en met het aangaan van handelsbetrekkingen met de Indianen voor beverbont en ander pelsen.

Het ging allemaal redelijk goed, dat eerste jaar. Toen kwamen, op een dag in 1626, de Mahikan Indianen langs in Fort Oranje, de Nederlandse nederzetting ver stroomopwaarts

aan de Noort Rivier, en deden een voorstel aan de bevelhebber, Daniel van Crieckenbeeck. De Mahikanen waren verwickeld in een langdurige, zo nu en dan fel oplaaiende, vete met de Mohawk Indianen. De leider van de Mahikanen stelde aan Van Crieckenbeeck een bondgenootschap tussen de Nederlanders en Mahikanen voor; bij een aanval zouden ze elkaar over en weer helpen. Aangezien de Nederlanders met de Mahikanen handelden leek het Van Crieckenbeeck een goed idee, en hij stemde toe. Kort daarna sloten zeven Nederlanders zich aan bij een groep Mahikanen, terwijl ze het bos introkken om de Mohawk op te sporen. Het kwam tot een gevecht en vier van de Nederlanders, onder wie Van Crieckenbeeck, werden gedood.

Het nieuws over de moorden drong door in de wijdverbreide Nederlandse nederzettingen, en veroorzaakten paniek. Iets zuidelijker zat een andere groep kolonisten opeengehoopt op een nietig eilandje in de haven, dat de Nederlanders Noteneiland (later Governor's Island) noemden, en dat uitgekozen was als hoofdstad van de kolonie. Er was daar enig tumult geweest, omdat de kolonisten ontevreden waren met hun leider. Ze kozen een nieuwe, ene Peter

Minuit, en omstreeks dezelfde tijd bereikte hen het nieuws over de Indiaanse moorden in het noorden. Minuit kwam vrijwel direct in actie. Hij beseftte dat Noteneiland te klein was om als hoofdkwartier te dienen, en dat het een roekeloos idee was om kleine groepjes kolonisten over vele honderden kilometers terrein te verspreiden. De aanval van de Indianen spoorde hem tot daden aan. Hij riep de wijd verspreide kolonisten terug en plaatste hen, samen, op het grotere eiland dat op een steenworp afstand van Noteneiland lag. Naar zijn oordeel was dat veel beter geschikt als hoofdstad. De Indianen noemden het in hun taal ‘eiland van heuvels’ of Manahatta. Kort daarop wist Minuit een verdrag met de Indianen te sluiten. Die overeenkomst is lang geleden verloren gegaan, maar enkele maanden nadat deze historische gebeurtenis plaatsvond, arriveerde in de Republiek een schip uit Nieuw Nederland met dit nieuws. De Nederlandse regeringsfunctionaris Peter Schaghen documenteerde de lading van het schip en schreef een brief aan zijn meerderen om hen het nieuws mee te delen. De zogenoemde Schaghen brief werd een van de meer opmerkelijke documenten in de geschiedenis, omdat het tijdsgericht er zo

indringend en prozaïsch in weerklinkt.

Hooghe Moghende Heeren,

Hier is ghister t’schip t’wapen van Amsterdam aengekomen ende is den 23^{en} septem: uyt Nieuw Nederlant gezeylt uyt de Rivier Mauritius. rapporteren dat ons volck daer kloec is en: vreedigh leven hare vrouwen hebben ooc kinderen aldaer gebaert hebben t’eylant Manhattes van de wilde gekocht, voor de waerde van 60 guld: is groot 11000 morgen. hebbende alle koren half mey gezeyt, ende half augusto gemayd. daer van zeyndende munsterkens van zomerkoren, als taruw, Rogge, garst, haver boucweyt, knarizaet, boontjes en: vlas.

*Het Cargasoen van tvsz: schip is
7246 bevers vellen
1781/2 otters vellen
675 otters vellen
48 Mincke vellen
36 Catloes-vellen*

33 Mincken

34 Ratte vellekens.

Veel eycken balcken. En: Noten-hout.

*Hier mede Hooghe Moghende Heeren. zyt den
Almogende*

en genaden bevolen.

In Amsterdam den 5^{en} Novem: Ao 1626

Uwe Hoo: Moo: Dienstwillighe

P. Schaghen

Het was geen ‘koop’ in de Europese zin; Minuit wist heel goed dat de Indianen de goederen ter waarde van 60 gulden (wat een historicus in de 19^e eeuw omrekende tot het vermaarde bedrag van 24 dollars) die hij hen schonk, niet zagen als een volledige aankoop, maar als een bevestiging van hun bondgenootschap. Naar de opvatting van de Indianen was het een defensief verdrag: de Europeanen mochten het eiland Manhattan gebruiken, en tegelijkertijd zouden beide partijen elkaar bij een aanval te hulp schieten.

Zo begon de kolonie Nieuw Nederland te groeien. Meer kolonisten arriveerden. De nieuwe nederzetting op het zuidelijke puntje van

Manhattan – met de toepasselijke naam Nieuw Amsterdam, naar de moederstad – werd een stadje, al was het nog een ruig en samengeraapt zootje. Straten werden aangelegd, huizen verrezen (compleet met Nederlandse gevels). Er was een kerk en een fort – en een opmerkelijk aantal kroegen voor zo’n kleine plaats. Nieuw Amsterdam kreeg ook al snel een reputatie van wetteloosheid. Het werd een uitvalbasis voor de oorlogvoering tegen de Spaanse schepen in het Caribisch gebied: de Nederlandse kapiteins, die gemachtigd waren om Spaanse en Portugese buit te confisqueren – gelegaliseerde piraterij, zou je kunnen zeggen – brachten de prijsgemaakte schepen naar Nieuw Amsterdam. Sommige daarvan bevatten slaven, en zo begon de slavernij op Manhattan. Ook rasechte piraten maakten deel uit van de gemeenschap. Prostitutie tierde er welig. Sterker nog, een van de legendarische stelletjes van Nieuw Amsterdam werd gevormd door een Nederlands-Marokkaanse piraat Anthony Van Salee (alias de Turk), en de eerste prostituee van de stad, Griet Reyniers. Als voorbode van hoe de kolonie zich zou ontwikkelen, promoveerde het stel – na jarenlang morele verontwaardiging te hebben veroorzaakt –

uiteindelijk tot de gezeten burgerij. Ze trouwden, kregen vier kinderen, werden welgestelde landbezitters in Breuckelen (later Brooklyn), en vele generaties New Yorkers stammen van hen af.

Na de stichting stagneerde Nieuw Amsterdam jarenlang, en bleef praktisch wetteloos, voornamelijk omdat de West India Company een monopolie op de handel handhaafde. Het was niemand toegestaan zijn brood te verdienen door handel met de Indianen, tenzij ze zaakwaarnemer voor de WIC waren. Maar de organisatie van de WIC was te star voor het besturen een kolonie. In dit vacuüm ontstond een levendige smokkelhandel. Uiteindelijk gaf de WIC in 1640 het monopolie op, en vanaf die dag begon de kolonie te floreren. Handelsondernemingen uit Amsterdam zetten filialen op in Nieuw Amsterdam. Particulieren trokken naar de inheemse stammen langs de Hudson en Mohawk rivier om zaken te doen. Steeds meer schepen verschenen in de haven. Nieuw Amsterdam begon te groeien.

En toen stortte alles ineen. Als reactie op kleine schermutselingen met groepjes Indianen, besloot de gouverneur van de kolonie,

Willem Kieft, de oorlog te verklaren aan alle inheemsen. De kolonisten waren woedend. Ten eerste omdat ze ver in de minderheid waren. Bovendien was handeldrijven met de Indianen juist de reden van hun aanwezigheid. Maar Kieft zette door, en stuurde WIC soldaten op pad voor een aanval waarbij niets en niemand werd ontzien. De Indianen reageerden door de Europese nederzettingen te bestormen, moord en brand stichtend. De ‘oorlog van Kieft’ dwong de ontluikende kolonie op de knieën. En, van belang voor de geschiedenis, het overtuigde de inwoners van Nieuw Amsterdam ervan dat hun belangen bij de WIC niet in goede handen waren. Ze benoemden een groep van negen mannen als hun vertegenwoordigers. De WIC zond een nieuwe gouverneur naar de kolonie, een krachtige, gedisciplineerde en plichtsgetrouwe man die Peter Stuyvesant heette. Onmiddellijk na zijn aankomst in het voorjaar van 1647 legden de negen onofficiële vertegenwoordigers van de stad – aangevoerd door Adriaen van der Donck, een jonge jurist die gestudeerd had aan de Universiteit Leiden, het belangrijkste academische instituut in de Republiek – hem hun zaak voor. Stuyvesant en Van der Donck

raakten in de clinch; Stuyesant volhardde in zijn recht om de kolonie bij volmacht te leiden, Van der Donck bepleitte de nieuw ontstane rechten van de kolonisten. Op het hoogtepunt van de confrontatie gaf Stuyvesant bevel Van der Donck onder huisarrest te plaatsen, en dreigde zelfs hem te laten executeren wegens hoogverraad.

Uiteindelijk werd Van der Donck vrijgelaten, en leidde hij een delegatie naar de Republiek, waar hij de zaak van de kolonie voor de regering in Den Haag bepleitte. Hij deed een beroep op de Staten-Generaal om het bestuur van de kolonie op zich te nemen. Hij vroeg de bewindsleden de waarde in te zien van dit onroerende goed dat in hun bezit was. Het eiland lag voor de kust van de enorme Noord-Amerikaanse wildernis die in de komende decennia een bron van onvoorstelbare rijkdom en mogelijkheden zou kunnen zijn. De Nederlandse bestuurders moesten dit beseffen, en er hun rechten op doen gelden. Als ze dat niet deden, zo waarschuwde Van der Donck, zouden de Engelsen – die kolonies in het zuiden hadden, in Virginia, en in het noorden, in New England, waarvan de bewoners inmiddels Nieuw Nederland begonnen binnen te dringen – de boel

uiteindelijk overnemen.

De bewindsleden namen Van der Donck serieus; ze gaven bevel Stuyvesant terug te roepen, en beraadden zich op manieren om de kolonie te versterken. Maar bijna onmiddellijk daarna begon de Engelse regering een handelsoorlog tegen de Nederlandse belangen, en de orders werden ingetrokken. De enige order die van kracht bleef, was dat Nieuw Amsterdam de status van een officiële Nederlandse stad werd toegekend.

En die order zou van blijvende betekenis blijken – de toekenning van stadsrechten aan Nieuw Amsterdam in 1653 zou blijven voortbestaan als de officiële datum van de politieke stichting van New York. Een van de unieke kenmerken van de Republiek in de 17e eeuw was haar heterogene karakter. In de voorgaande eeuwen waren de ‘Lage Landen’ de smeltkroes van Europa geworden. Nederlandse steden hadden een uitzonderlijk hoog gehalte aan minderheden. In een tijdperk van godsdienststrijd werd vrijwel universeel aangenomen dat een natie moest bestaan uit één volk en één geloof. Intolerantie was zodoende het officiële beleid in Engeland, Spanje, Frankrijk... Maar niet in

Nederland. Daar was tolerantie een onderwerp in het politieke en religieuze debat geworden. Tolerantie werd tot beleid verkozen – niet als verheven ideaal, maar als een manier om met het heterogene karakter van de bevolking om te gaan. Dit had zijn wortels in de voorgaande eeuw, toen de Nederlandse Provinciën onder het geweld van de Spaanse Inquisitie hadden geleden. Het resultaat daarvan was de verklaring van godsdienstvrijheid in de Unie van Utrecht van 1579, waarin stond dat *‘een yder particulier in zijn Religie vrij sal moegen blijven, ende dat men nyernant ter cause van de Religie sal moegen achterhaelen ofte ondersoucken.’*

Deze bepaling zou in de Nieuwe Wereld grote gevolgen hebben. Zo garandeerde het dat de kolonie van meet af een gemengde bevolking had, inclusief Duitsers, Zweden, Italianen en anderen. Toch probeerde Peter Stuyvesant bepaalde groepen het recht te ontzeggen zich in Nieuw Nederland te vestigen, op grond van het feit dat hun religie onrust zou stichten. In 1654 gingen Joden in het moederland hiertegen in beroep, en wonnen. Daarna, toen Engelse quakers wilden neerstrijken in het dorpje Vlissingen (door de Engelsen *Flushing* genoemd)

op Long Island, probeerde Stuyvesant ook hen te weren, en de Engelsen gingen eveneens tegen hem in beroep. Tolerantie – ‘die de trots is van het naar buiten gerichte land Holland,’ zoals in het bezwaarschrift staat – betekende dat de Nederlandse kolonie alle religieuze gezindten moest opnemen. Opnieuw kozen de Nederlandse autoriteiten partij voor de makers van het bezwaarschrift. Dit document dat betiteld wordt als de *Flushing Remonstrance*, is de Amerikaanse geschiedenis ingegaan als de bron van godsdienstvrijheid in de Verenigde Staten.

In 1664 werd Adriaen van der Doncks vrees werkelijkheid. Een vloot van Engelse oorlogsbodems voer de haven binnen en nam het fort op het uiterste puntje van Manhattan onder schot. Met grote tegenzin gaf Stuyvesant zijn gezag en kolonie op. Nieuw Amsterdam werd New York city. Beverwijck, de tweede stad, 240 kilometer stroomopwaarts, werd tot Albany omgedoopt. De Nederlandse heerschappij in Noord-Amerika was ten einde gekomen.

Wat de Amerikaanse en Nederlandse geschiedenis betreft, kwam in 1664 ook een einde aan het Nederlandse erfgoed in Noord-Amerika. De zich ontwikkelende Amerikaanse koloniën

werden als Engels beschouwd, in taal en cultuur. Toen deze koloniën in 1776 de onafhankelijkheid uitriepen, was dit een louter Engelse kwestie: een Engelse kolonie die zich losmaakte van Engeland. De Nederlandse aanwezigheid was inmiddels een vage herinnering.

Maar de invloed van die Nederlandse aanwezigheid bleef voortbestaan. En uit allerlei kleinigheden spreekt die invloed nog steeds. Amerikanen eten *cookies* in plaats van *biscuits* omdat de Nederlanders van Nieuw Amsterdam ‘koekjes’ maakten. De Amerikaanse *Santa Claus* had zijn oorsprong in de Nederlandse Sinterklaas. Het woord *boss* kwam de Engelse taal via Nieuw Nederland binnen, door het Hollandse ‘baas’.

Belangrijker was de invloed van nieuwe opvattingen waarin de Republiek voorloper was: ideeën over handel en zaken, inclusief het idee om met aandelen risico te spreiden, en ook de gedachte dat tolerantie het sociale cement is om een heterogene samenleving te schragen. Deze beide kenmerken – vrije handel en een immigrantencultuur – schoten wortel in Nieuw Amsterdam, en vervolgens in New York. Ze zorgden ervoor dat New York, hoewel het onder Engels bestuur stond, zich toch tot

een heel andere stad ontwikkelde dan Boston, Hartford, of elke andere plaats in Brits Noord-Amerika. Toen in de 19^e eeuw hordes Europese immigranten in de Verenigde Staten arriveerden, kwamen ze voornamelijk in New York aan. Ze zagen de roerige samenleving – de mengelmoes van immigranten en de levendige handel – en beschouwden deze combinatie als typisch Amerikaans. Verder trekkend naar het westen – naar Ohio, Indiana, Montana, California – droegen ze dat beeld met zich mee.

Op deze wijze hebben het gedachtegoed van Nieuw Nederland, de koppigheid van Henry Hudson, de daden van Stuyvesant en Van der Donck – en niet te vergeten Anthony Van Salee en Griet Reyniers – zich ontwikkeld en verspreid, van kust tot kust.

En waar staan we nu? Is het mogelijk een lijn te trekken van dat verleden naar ons heden, die Henry Hudson verbindt met de 21^e eeuw? De stad Amsterdam liet dankzij Hudson een erfenis aan New York na waarin het begrip tolerantie centraal stond, en die daarmee een nieuw soort samenleving voortbracht. Is deze nalatenschap nog steeds zichtbaar in de twee steden?

Er is reden voor scepsis. Met de terroristische aanvallen van 11 september 2001 (en het verdient vermelding dat de wolkenkrabbers van het World Trade Center op de grens van het voormalige Nieuw Amsterdam stonden) is New York veranderd, net als bijna de hele wereld. De Amerikaanse samenleving groef zich in, net als de Nederlandse. Zelfs Amsterdam, lang Europa's meest tolerante stad, richtte een tijdlang de blik naar binnen en kende een abrupte toename van vreemdelingenhaat.

Maar is er op grotere schaal werkelijk zoveel veranderd? Als je de gebeurtenissen in de 17^e eeuw goed bekijkt, zie je dat de Nederlandse uitvinding van tolerantie te midden van omwentelingen en tumult tot stand kwam. Het was een eeuw van geloofsstrijd, onderbroken door tijden van vrede en welvaart. Het was tijdens die vreedzame periodes – waarin Nederland zich veilig en zeker voelde – dat het idee van tolerantie jegens anderen ontstond en aansloeg. Bij de dreiging van oorlog sloot de samenleving zich vervolgens weer af, werd conservatiever, en bevreesd en beperkend. Diezelfde cyclus herhaalt zich in onze tijd. We leven in een overgangperiode waarin oude

waarheden wankelen, en optimisme wordt vermengd met bezorgdheid.

Ondanks alle bezorgdheid zijn de vruchten van het 17^e eeuwse Amsterdam en New York duidelijk aanwezig in de 21^e eeuw. Hoofddoeken en keppeltjes, minaretten en pagodes, curry en kruidnagel; het stadspanorama is een palet van tolerantie. Maar is dit niet het palet van elke moderne stad? Inderdaad, en hier ligt het belangrijkste punt: deze karakteristieken waarmee Amsterdam in de 17^e eeuw voorloper was, en overbracht naar Nieuw Amsterdam – en New York – vormden de grondslag voor de eerste multiculturele stad in de nieuwe wereld. Die grondslag is nu universeel, deel van elke moderne stad, onderdeel van de definitie van een moderne samenleving. Misschien is dat wat in 1609 aanving, met de onwaarschijnlijke, somberende, in een sluier van mist gehulde figuur van Henry Hudson, kort nadat hij van het toneel verdween; de ontwikkeling van een voortvarende multiculturele vrijhandelsstad op een ongerept stuk eiland. *'How beauteous mankind is! O brave new world, that has such people in it!'* Zo stak Hudsons tijdgenoot William Shakespeare de loftrompet in *The Tempest** geschreven rond de

tijd dat Hudson in Canada doodvroor. De term ‘nieuwe wereld’ raakte in zwang, en werd op Amerika toegepast. Vandaag de dag leven we allemaal in die nieuwe wereld, om het even op welk continent. Hoe *bravely*, ofwel moedig, we dat doen, is aan ons.

*‘Wat is het mensdom prachtig! O grandioze nieuwe wereld, dat zulke wezens kent!’
De Storm, van William Shakespeare

Pagina 70, 71: Gezicht op Amstel in noordelijke richting naar de Blokhuisen in de Amstel, door Pieter Nolpe en J. Esselens, 1650, Stadsarchief Amsterdam.

Pagina 72, 73: De brief van Pieter Schaghen waarin melding wordt gemaakt van de aankoop van het eiland Manhattes, 5 november 1626, Nationaal Archief, Den Haag.

Pagina 74, 75: Gezicht op Nieuw Amsterdam door Johannes Vingboons, 1664, Nationaal Archief, Den Haag.

Pagina 76, 77: Gezicht op de Nieuwe Brug in Amsterdam, naar een schilderij van Jan Beerstraten, na 1640, Stichting Vereniging voor de Effectenhandel, Amsterdam.

DE NIEUWE BRUGH.

NIEUW AMSTERDAM OFTE NIEUW IORX OPT TEYLANDT MAN

2005
Accepte 7 novem. 1626
Hooghe Moghende Heeren

NYKS
CHIEF.

Ziek is gisteren t'bege troepen van Amsterdam
aangekomen ende is des 23^{en} septem. met reise terug
= Lant gezegt met de Heere Mauritius. rapporteerd
dat ons volck daer kelovt is in vreesdijg Lijp
saxen koudes ghebbes ooc kindes alreik gebakt
ghebbes t'ylant manketter van de wilden ghevoert, voer
de waerde van 60. gul. is groot 11000 mazz.
ghebbende alle korens gael meij gezegt, indt gael
augusto gemayd. daer van zeyndende minstebalke
van zomere korens, als tarwe, rogge, gaeff, gabik
bouweijt. kummeijt, boontjens in vlas.

Het Cargajoen van t'afz schip is

7246 boksels wolle
178½ ottels wolle
675. ottels wolle
18. mambes wolle
36. Gallofs wolle
33 mambes
34 halve wollekub.

Wese gheken balckes, in noten gant.

Ziek mede

Zoogge mogghide ghekes, zyt des demoghed
in genade b'kops.

In Amsterdam den 5^{en} novem. 1626.

Deve Hoo: Moo: Dienstwillighe

J. Schaghen